

TA 2017/23 KONGENS GATE 1, TRONDHEIM

Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med fundamentering
av nytt planetarium i bakgården

Ann Kathrin Jantsch

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel TA 2017/23 KONGENS GATE 1, TRONDHEIM Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med fundamentering av nytt planetarium i bakgården	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 15/2017	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1020894	Oppdragstidspunkt 25.-30.01.2017
	Forsidebilde Tiltaksområdet sett mot NNV. Foto: Da_61261_006.	
Forfatter(e) Ann Kathrin Jantsch	Sider 18	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Arkeologi	

Prosjektleder Ann Kathrin Jantsch
Prosjektmedarbeider(e) Julian P. Cadamarteri
Kvalitetssikrer Chris McLees

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

<p>Sammendrag</p> <p>I forbindelse med fundamentering av nytt planetarium i bakgården til Kongens gate 1 ble det gravd ned til 0,8-1,0 m under dagens overflate. Tiltaket innebar en sporadisk arkeologisk overvåking av gravingen. Det ble gravd innenfor en sirkel med diameter 12 m og dybde ned til 0,8-1 m. Det ble også gravd en ca. 8 m lang og 0,4 m dyp grøft inntil dette arealet. Undersøkelsen viste at det er trauet ut ned til nesten en meter i mesteparten av bakgården. Unntakene er ett område i nordøstre hjørne og en 1 m bred stripe med kulturlag i vest. I tillegg til at området er trauet ut, er det moderne inngrep i form av et par grøfter og en byggegrep i vest. Under ca. 1 m dybde er det overgang til mørke kompakte kulturlag, mest sannsynlig fra middelalder. Inn mot østfløyen er det muligens fremdeles bevart etter-reformatoriske lag eller konstruksjoner. Undersøkelsen har vist at området bl.a. har fungert som hage, avgrenset med stående skiferheller. Hagen er av ukjent alder, men sannsynligvis fra nyere tid. Steril undergrunn ble ikke nådd ved gravingen.</p>
--

Emneord Trondheim: Kongens gate 1; Arkeologisk undersøkelse; Overvåking; Etter-reformatoriske kulturlag; Middelalderse kulturlag.
--

Avdelingsleder

Lise-Marie Bye Johansen

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	7
1.1	Administrativt.....	7
1.2	Tiltakets omfang.....	7
1.3	Arkeologisk, historisk og topografisk bakgrunn	7
1.4	Undersøkelsens målsetning	10
2	Undersøkelsen: Metode og gjennomføring	11
3	Resultater	13
3.1	Stratigrafi.....	13
3.2	Tolkning og konklusjoner	15
4	Litteratur.....	16
	Vedlegg.....	17
1.	Fotoliste.....	17
2.	MABYGIS-skjema	18

1 Innledning

1.1 Administrativt

Den 4.7.2016 søkte Bergersen arkitekter, på vegne av Vitensenteret, Riksantikvaren om dispensasjon fra kulturminneloven av 9. juni 1978 (kml), for graving i forbindelse med fundamentering av nytt planetarium i bakgården til Kongens gate 1, Trondheim (figur 1 og 2). Tiltaksområdet ligger innenfor den automatisk fredete «Middelalderbyen Trondheim», id. 90288. Den 5.7.2016 mottok Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) oppdragsbestilling fra Riksantikvaren, hvor NIKU ble bedt om å utarbeide prosjektbeskrivelse med faglige problemstillinger og budsjett for arkeologiske undersøkelser i forbindelse med tiltaket. Riksantikvaren gav den 29.8.2016 dispensasjon for det omsøkte tiltaket (16/01444-4).

Endringsmelding (tilleggssøknad) i tillatt graveomfang ble sendt Riksantikvaren pr. epost 30. januar 2017.

1.2 Tiltakets omfang

Vitensenteret planla å etablere planetarium i et kuleformet nybygg. Bygget skal være midlertidig, og skulle fundamenteres på plate. Nødvendig gravedybde var 0,8-1 m innenfor en sirkel med diameter 12 m. Gravedybden skulle variere noe på grunn av ujevnt terreng i bakgården. Tiltaket medførte en arkeologisk overvåking av gravingen. Tillatelse gjaldt kun graving i omrotet/moderne masse.

Grunnet behov som oppsto underveis i gravingen ble det foretatt avvik fra opprinnelig vedtak. Endringen gjeldt behov for en mindre omlegging av fjernvarmeledningen i gårdsrommet. For å legge fjernvarmeledningen utenfor bunnplaten til planetariet, måtte ledningen legges i ny trasé i ca. 8 m lengde. Ledningen ligger på 0,3-0,4 m dyp. Riksantikvaren gav tillatelse til graving av en ca. 8 m lang og 0,4 m dyp grøft inntil allerede godkjent graveareal for planetariet. Tillatelse gjaldt kun graving i omrotet eller moderne masser. Gravearbeidet skulle også overvåkes.

1.3 Arkeologisk, historisk og topografisk bakgrunn

Bygningen som står på eiendommen i dag er den tidligere Norges Banks bygning, oppført 1830 på grunnmurene til Thomas Angells bygård, som banken flyttet inn i 1819.

Det aktuelle området ligger innenfor verneområdet til «Middelalderbyen Trondheim», id. 90288. Området har i middelalderen ligget sentralt i forhold til bebyggelsen, og mye av vår kunnskap om middelalderens by og dens materielle kultur kommer fra de omfattende arkeologiske undersøkelser som har blitt foretatt i områdene nord for eiendommen. Kulturlagstykkelsen varierer fra 1 – 4 m i denne del av middelalderbyen og det er målt forholdsvis gode betingelser for bevaring.

I forbindelse med rehabilitering av avløpssystemet til Kongens gate 3 ble det foretatt en arkeologisk undersøkelse i 1996 (TA 1996/11B). I grøftestrekningen fra parkeringsfeltet og inn på fortauet utenfor ble det konstatert kulturlag rett under overflaten, høyeste punkt ved 9,05 moh., ned til 0,45 m.

Ved rehabilitering av vann- og avløpsledninger langs sørsiden av Kongens gate ble det foretatt en undersøkelse utenfor den østre del av Kongens gate 1 i 1996 (TA 1996/5A). Samme år ble det også

gravd et hull for en sandfangkum ved østenden av sjakt 1996/5A (TA 1996/14A). Undersøkelsene viste minst 5 m tykke kulturlag, og selv om gravingen gikk ned til kote 3,80 moh. ble ikke overgang til steril grunn nådd. Kulturlagene var organiske, og inkluderte flere lag med treflis. En nord-sør-orientert steinmur, dekket av et brannlag, var gravd ned gjennom de øverste kulturlagene. Den stammer trolig fra en kjeller ødelagt i bybrannen i 1681.

På selve eiendommen Kongens gate 1 har det vært gjennomført enkelte arkeologiske undersøkelser:

I forbindelse med en undersøkelse i 1980, i den søndre del av eiendommen, ble steril målt til 5,5 – 6,35 moh., og kulturlagstykkelsen varierte fra 2,5 – 1,7 m (Hodkinson 1985/TA 1980/6). Det ble funnet spor fra både metallhåndverk og bebyggelse fra 1000-tallet og frem i nyere tid. Grunnboringer samme år påviste kulturlag ned til ca. 4 - 4,5 m under dagens overflate (Kummeneje 1980). De øverste 1,5 m var moderne masser.

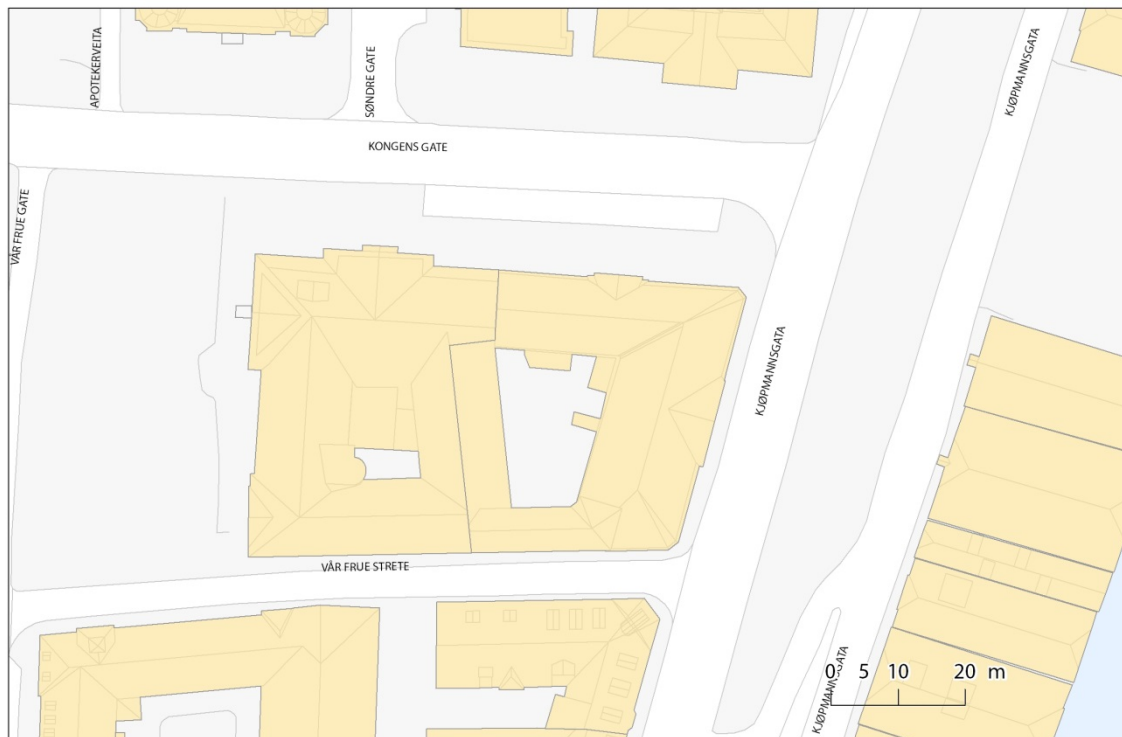
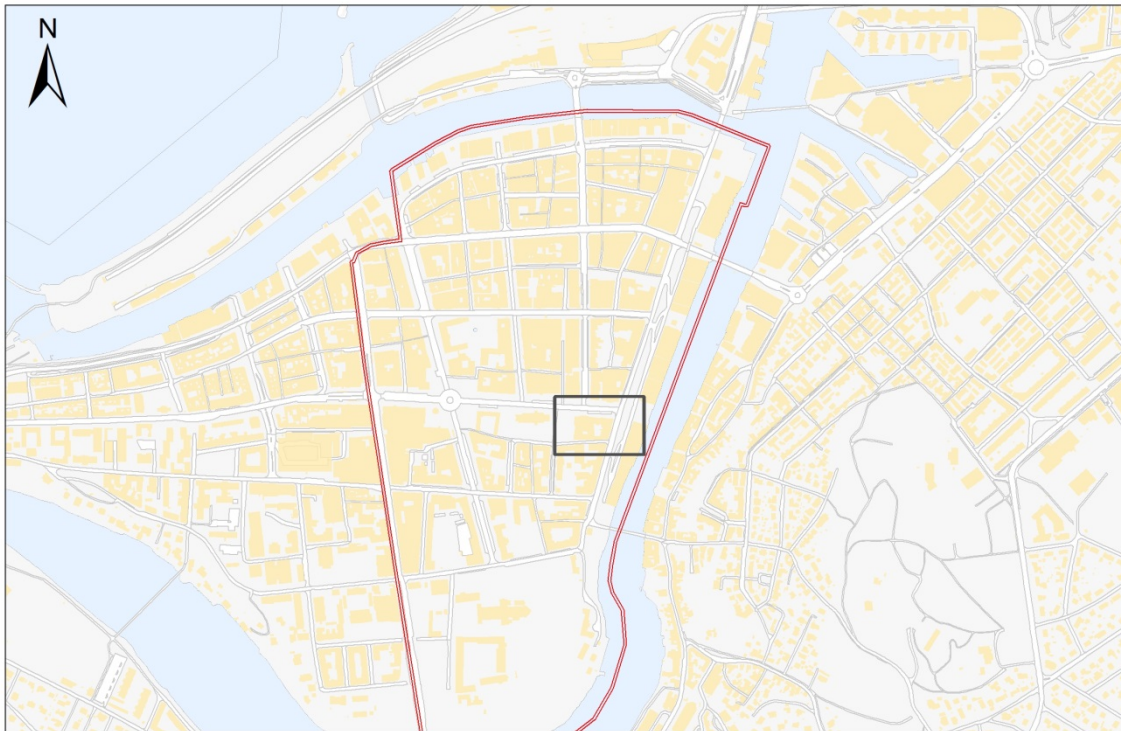
Ved rehabilitering av avløpsrør i 2002 ble det gravd et hull på ca. 2 x 2,5 m og dybde ca. 2,3 m (TA 2002/8). Området viste seg å være kraftig utsjaktet. Intakte kulturlag under dette nivå kunne ikke bekreftes. Ettersom utbredelse og omfang av de moderne nedgravningene ikke ble påvist, var det ikke mulig å si noe om forholdene i resten av gårdsrommet utover det som var påvist av tidligere boringer.

Ved overvåking av fremføring av fjernvarmeledning ble det gravd en grøft på eiendommen med lengde ca. 35 m, bredde 0,7 m - 0,8 m og dybde 0,45 m - 0,65 m (TA 2003/33). Det ble ikke observert intakte kulturlag fra middelalderen. I portrommet var det et stort hulrom under betongdekket, kulturlagene hadde trolig falt sammen pga. kjellergravinger på begge sider. I gårdsrommet ble det observert omfattende forstyrrelser omkring de nedgravde kummene og langsmed bygningen. Massene inneholdt store stein, fragmenter av teglstein, noen dyrebein og litt nyere tids keramikk, alt i tilsynelatende omrotede masser.

I forbindelse med overvåking av graving jf. utbedring av tette taknedløp ble det gravd et hull på hver side av trappene som målte henholdsvis ca. 1,25 x 1,65 m (vestsiden) og ca. 1,35 x 1,75m (østsiden) (TA 2011/4). Gravearbeidet foregikk i tidligere oppgravde masser, ingen intakte kulturlag ble registrert i/omkring tidligere grøfter. Forekomsten av asfalt i det ene hullet viser at det har foregått udokumentert gravearbeid her i moderne tid.

Ved graving for reparasjon av avløpsledning ble det gravd et hull på 4 x 4 m ned til 1,5 – 2 m dybde i nordre del av gårdsrommet ved avløpsledningen. Det ble ikke registrert kulturlag, kun omrotede moderne masser (pers. med. Anna Petersén 15.8.2016).

Tiltaket gjennomføres i et område av middelalderbyen hvor det er stort potensial for berøring med intakte kulturlag fra middelalderen. Det er påvist godt bevarte, tykke kulturlag og omfattende konstruksjonsrester flere steder i nærheten, og registreringer på eiendommen har vist omfattende kulturlag både under eksisterende kjeller og i gårdsrommet.

	Prosjektnavn: Arkeologiske undersøkelser ved fundamentering av nytt planetarium i bakgården til Kongens gate 1, Trondheim	EUREF89/UTM32
	Prosjektnr: 1020894	Kartgrunnlag: Statens kartverk, Geovekst og kommuner
	Oppdragsrapport: 15/2017	

Figur 1. Oversiktskart over bakgården i Kongens gate 1 og tilgrensende områder.

1.4 Undersøkelsens målsetning

Området ligger i nær topografisk tilknytning til kjernen av den regulære bybebyggelsen fra middelalderen, og utgjør en viktig kunnskapskilde både i arkeologisk og kulturhistorisk sammenheng. Tidligere registreringer har vist intakte kulturlag umiddelbart under overflaten i fortauet utenfor eiendommen, mens registreringer i gårdsplassen har vist områder med omfattende forstyrrelse. Selv om det er gravd tidligere her, ville undersøkelsen kunne bidra til ny og oppdatert kunnskap om kulturlagsforekomst, kulturlagenes karakter, tilstand og omfang innenfor en større sammenhengende flate, som et supplement til tidligere registreringer, deriblant grunnundersøkelsene. Senmiddelalderen, som generelt sett er lite tilstede i det arkeologiske materialet, er godt representert her. Hvordan var utnyttelsen av området i denne perioden? Videre var det også interessant å se om det finnes spor etter ytterligere håndverksindustri, og eventuell avgrensning av denne.

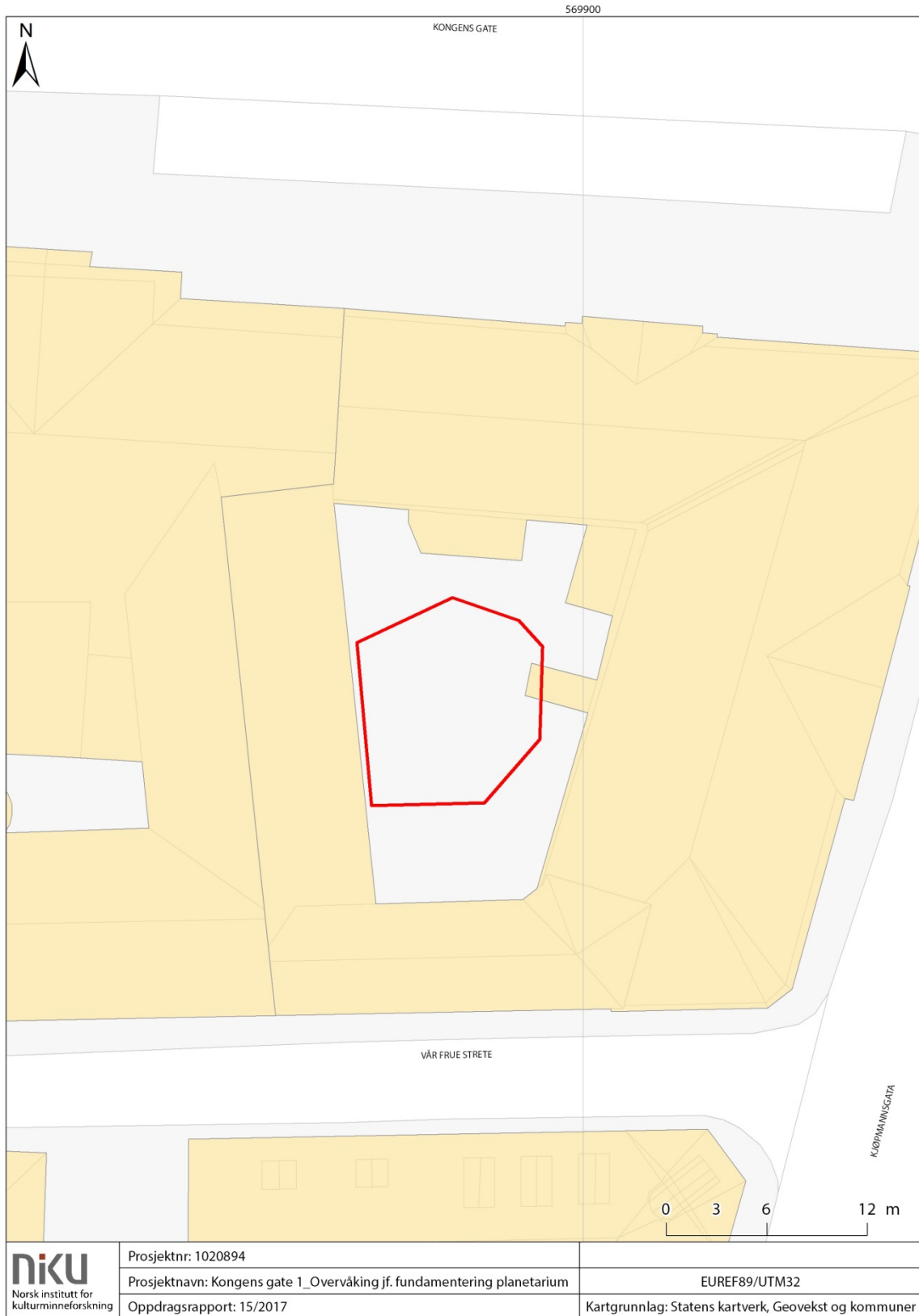
2 Undersøkelsen: Metode og gjennomføring

Da gravearbeidet raskt viste moderne masser ble det påfølgende arbeidet gjort under sporadisk arkeologisk overvåking. Det ble gravd med minigraver. Tiltaket ble dokumentert etter NIKUs gjeldende standard med beskrivelser og foto. Grunnet dårlige innmålingsforhold i bakgården ble tiltaksområdet avgrenset digitalt i ettertid. Data ble lagt inn i MABYGIS.

Kontroller ble gjennomført i perioden 25.-31. januar 2017 av arkeolog Julian P. Cadamarteri ved NIKUs distriktskontor Trondheim. *HENT AS* var entreprenør på prosjektet. *Din Gårdsplass* sto for gravingen med minigraver.

Multiconsult var til stede 25. januar for å sjekke grunnforholdene i forhold til byggingen. Det ble gravd to prøvehull.

Undersøkelsen ble gjennomført i henhold til vilkår i vedtak og jf. avmerking på graveplan.

Figur 2: Kart som viser inngrepets plassering i bakgården.

3 Resultater

3.1 Stratigrafi

Feltarbeidet startet med at det ble gravd to hull i tiltaksområdet på 2 x 1,5 m for å sjekke grunnforholdene (figur 3). I det nordligste hullet var det bevart etter-reformatoriske kulturlag i form av hagejord blandet med rivningsmasse bestående av gul og rød tegl, mørtel og kull. De øverste ca. 40 cm var hagejord. Underliggende lag besto av bedre bevarte lag av rivningsmasse og kull. Mot bunnen av hullet var det rester av brannlag med mer kull og brent masse. Mot sør fantes stående skiferheller som så ut til å avgrense kulturlagene sør for hellene (figur 4 og 5). Disse dannet en halvsirkel, og har trolig inngått som en del av et eldre hageanlegg. Hellene ble fjernet. I det sørligste hullet var det påført bruddstein og omgravd masse ned til 0,8-1 m. Under dette var det kulturlag med knust teglstein og mørtel blandet med organisk masse. Prøvehullene ble tatt henholdsvis innenfor og utenfor den steinsatte avgrensningen (figur 6).

Figur 3. Prøvehull som ble tatt i forbindelse med sjekk av grunnforholdene. Sett mot S. Foto: Da_61261_001.

Figur 4. Stående skiferheller som avgrenset et eldre hageområde. Sett mot NV. Foto: Da_61261_004.

Figur 5. En av skiferhellene. Foto: Da_61261_008.

Figur 6. Stående heller i halvsirkelform (hvit stripe) som avgrenset hagejorden. Sett mot NNV. Foto: Da_61261_006.

En kabeltrase gikk fra portrommet og inn til det sørøstlige hjørnet av bakgården. Kabelen lå på mellom 70-80 cm i en dypere vann/avløpsgrøft som så ut til å gå inn til tilfluktsrommet i kjelleren.

Det ser ut til at mesteparten av bakgården, foruten ett område i nordøstre hjørne, er trauet ut ned til 0,8-1 m dybde. Under denne dybden var man i overgangen til mørke, kompakte kulturlag uten synlig gul eller rød teglstein. Inn mot østfløyen inneholdt kulturlagene i bunnen noe mer tegl og det er mulig at det fremdeles er bevart etter-reformatoriske lag eller konstruksjoner i denne delen.

Inntil vestfløyen var det en ca. 1 m bred byggegrop med løs masse og mye teglstein. Øst for denne var det bevart en 1 m bred stripe med kulturlag før man traff på en 1-1,4 m bred vann og avløpsgrøft. Tilsvarende grøft gikk fra portrommet og inn til sørøstre hjørne.

Foruten de to grøftene og byggegropen i vest så det ut til at man kom ned på bevarte kulturlag i bunnen av hele tiltaksområdet (figur 7).

Steril undergrunn ble ikke nådd ved undersøkelsen.

Figur 7. Bakgården ferdig utsjaktet. Sett mot N. Foto: Da_61261_009.

3.2 Tolkning og konklusjoner

Undersøkelsen i Kongens gate 1 har vist at mesteparten av bakgården er trauet ut ned til 0,8-1 m dybde. Unntakene er ett område i nordøstre hjørne og en 1 m bred stripe med kulturlag i vestdelen. Under denne dybden er man i overgangen til mørke, kompakte kulturlag. Disse kulturlagene er uten funn av etter-reformatorisk materiale i overflaten og er sannsynligvis middelalderske. Foruten moderne forstyrrelser bestående av to grøfter og en byggegrop ser det ut til at man kommer ned på bevarte vernet kulturlag i bunnen av hele tiltaksområdet. Inn mot østfløyen er det muligens fremdeles bevart etter-reformatoriske lag eller konstruksjoner.

Undersøkelsen har vist at dette området bl.a. har fungert som hage. Området for hagebruk ser ut til å ha vært avgrenset med stående skiferheller. Under bankdriften var det springvann i bakgården (pers. med. Gunnar Houen). Det kan tenkes at det var plassert på denne «øya». Alderen på hagen er ukjent, men det kan bemerkes at tiltaksområdet inngikk i eiendommen som på midten av 1700-tallet var eid av Thomas Angell.

Undersøkelsen har, som tidligere undersøkelser på eiendommen, vist at området er forstyrret av moderne inngrep og kraftig utsjaktet den øverste meteren.

4 Litteratur

Booth, Annette H. 1996. Arkeologisk rapport NIKU distriktskontor Trondheim. Kongens gt. på strekningen Kjøpmannsgt.-Nordre gt. Rehabilitering av vannledning (TA 1996/5). Graving for fjernvarmerør (TA 1996/11). Rehabilitering av veidekke (TA 1996/14). Arkivrapport.

Hodkinson, B. J. 1985. Riksantikvarens rapporter 13. Excavations for Norges Bank Trondheim 1980. TA 1980/6.

Kummeneje, O. 1980. Geologisk rapport o. 3341 av 29. august 1980. Norges Bank, Kongens gate 1, Trondheim. Grunnundersøkelse. Geoteknisk vurdering.

McLees, C. 2002. Arkeologisk rapport TA 2002/8 NIKU distriktskontor Trondheim. Rehabilitering av avløpsrør ved Vitensenteret, Kongens gate 1, Trondheim. Arkivrapport.

Reed, I. W. 2004. Arkeologisk rapport TA 2003/33 NIKU distriktskontor Trondheim. Kongens gate 1. Arkeologisk overvåking av fremføring av fjernvarmeledning. Arkivrapport.

Reed, I. W. 2011. Arkeologisk rapport TA 2011/4 NIKU distriktskontor Trondheim. Kongens gate 1, Trondheim. Innberetning fra overvåking av graving i forbindelse med utbedring av tette taknedløp. Arkivrapport.

Vedlegg

1. Fotoliste
2. MABYGIS-skjema

1. Fotoliste

Foto er lagret i Vitenskapsmuseets fotodatabase.

Filnavn	Motiv	Sett mot	Fotograf	Opptaksdato
Da_61261_001.tif	To prøvehull jf. grunnforhold (Multiconsult)	S	Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_002.tif	Det sørligste prøvehullet med omgravd masse, bruddstein og rør m/kabel.	SV	Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_003.tif	Stående heller. Hagejord til venstre for hellen, støpt overflate til høyre. Rest av eldre bakgård?		Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_004.tif	Stående heller i halvsirkelform som avgrenser hagejorden.	NV	Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_005.tif	Stående heller i halvsirkelform som avgrenser hagejorden.	NV	Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_006.tif	Ovalkonstruksjon av stående heller som avgrenser hagejorden. Rester av en «hageøy» i bakgården?	NNV	Julian P. Cadamarteri	25.01.2017
Da_61261_007.tif	Bakgården ferdig utsjaktet. I profilen sees de to avløpsgrøftene som omgravde masser.	S	Julian P. Cadamarteri	30.01.2017
Da_61261_008.tif	Skiferhelle fra «hageøya».		Julian P. Cadamarteri	30.01.2017
Da_61261_009.tif	Bakgården ferdig utsjaktet. Betongrøret ligger i den østligste avløpsgrøfta.	N	Julian P. Cadamarteri	30.01.2017
Da_61261_010.tif	Bakgården ferdig utsjaktet.	NNV	Julian P. Cadamarteri	30.01.2017
Da_61261_011.tif	Østligste delen av utsjaktet bunn.	SSV	Julian P. Cadamarteri	30.01.2017
Da_61261_012.tif	Vestligste del av utsjaktet bunn med byggegrop inn mot huset.	S	Julian P. Cadamarteri	30.01.2017

2. MABYGIS-skjema

MABYGIS	
Infoskjema	
Prosjektnummer og -navn	1020894. TA 2017/23 Kongens gate 1, Trondheim. Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med fundamentering av nytt planetarium i bakgården.
RA saksnummer dispensasjon	16/01444-4
Rapport/brev	NIKU Oppdragsrapport 15/2017
Adresse og by	Kongens gate 1, Trondheim
Målemetode	Inntegnet på kart i arcmap.
Dato	28.11.2017
Koordinater tiltaksområde	Shapefil
Overflate	
Topp overflate	Fra 8 til 9 moh.
Type overflate	Bakgård belagt med asfalt (og litt hagejord).
Etterref. Kulturlag	
Topp	(Ikke målt inn.)
Type/tolkning	Hagejord, rivningsmasse og brannlag.
MA kulturlag	
Topp	(Ikke målt inn, men registrert fra ca. 0,8-1 m dybde)
Type/tolkning	Mørke, kompakte kulturlag uten synlig gul eller rød teglstein.
Forhistoriske kulturlag	
Topp	
Type/tolkning	
Naturbakke	
Topp	
Type	

Monica/editor skriver dato når prosjektet er lagt inn, samt timebruk og Dispensasjons-ID.

Lagt inn: 8.1.2018

Timer: 0.5t MK

DispID: 201716144404

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 15/2017

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00